

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΙΑΤΡΙΚΗΣ HISTORY OF MEDICINE

Η ποινή της τυφλώσεως του αυτοκράτορα Ρωμανού Δ' Διογένη

Στις 29 Ιουνίου του 1072 τυφλώθηκε ο έκπτωτος αυτοκράτορας του Βυζαντίου Ρωμανός ο Δ' ο Διογένης. Ήταν μια ποινή η οποία του επιβλήθηκε για να τον αποκλείσει από τυχόν μελλοντική διεκδίκηση του θρόνου. Και αυτό γιατί δεν μπορούσε κάποιος να διεκδικήσει το ύπατο αξίωμα της αυτοκρατορίας αν δεν ήταν αρτιμελής. Η ποινή της τύφλωσης ανήκε στις κεφαλικές ποινές, δηλαδή στις ποινές που επέσταν θάνατο. Λόγω της φιλευσπλαχνίας των αυτοκρατόρων που την επέβαλαν, ο θάνατος αντικαταστάθηκε από την ποινή της τυφλώσεως, η οποία καταδίκαιζε το θύμα σε ισόβια τιμωρία. Η ποινή αυτή επιβαλλόταν στο έγκλημα της καθοσίωσης, δηλαδή σε πολιτικό έγκλημα, και ένοχος καθοσίωσης ήταν οποιοσδήποτε αντιτασσόταν και επιβουλεύονταν την αυτοκρατορική εξουσία. Η απώλεια της όρασης επιτυγχάνονταν είτε μέσω εξόρυξης των οφθαλμικών βολβών με μεταλλικό αντικείμενο, είτε με ενστάλαξη καυστικού υγρού, είτε με εφαρμογή πυρωμένου σιδήρου. Ο Διογένης εξωμμάτιστηκε μετά από αυτοκρατορική διαταγή στην Κιουτάχεια, χωρίς προηγουμένως να τηρηθούν οι δεσμεύσεις που του είχαν δοθεί για τη σωματική του ακεραιότητα. Τυφλώθηκε από κάποιον Ιουδαίο, χωρίς καμιά προετοιμασία. Η εξόρυξη των βολβών του έγινε με μεταλλικό αιχμηρό αντικείμενο και επαναλήφθηκε τρεις φορές λόγω της απειρίας του δημίου. Μετά τον εξωμματισμό, και αφού δεν έλαβε χώρα κάποια ιατρική παρέμβαση, ακολούθησε σήψη των περιοφθάλμιων ιστών, οίδημα της κεφαλής και του προσώπου, ενώ στα οφθαλμικά τραύματα εμφανίστηκαν σκουλήκια που έπεφταν κάτω. Μετά από 5 περίπου εβδομάδες, ο Ρωμανός πέθανε στη νήσο Πρώτη της Προποντίδας στις 4 Αυγούστου του 1072.

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Την 1η Ιανουαρίου του 1068 ο Ρωμανός Διογένης στέφθηκε αυτοκράτορας του Βυζαντίου, έχοντας προηγουμένως νυμφευθεί τη χήρα του αυτοκράτορα Κωνσταντίνου Ι' Δούκα, την Αυγούστα Ευδοκία Μακρεμβολίτισσα. Ο Ρωμανός γεννήθηκε στην Καππαδοκία το 1032 και πέθανε στη νήσο Πρώτη της Προποντίδας την 4η Αυγούστου 1072.¹ Έκανε τρεις εκστρατείες εναντίον των Τούρκων, το 1067, το 1068 και το 1071, όπου και ηττήθηκε από τον Σελτζούκο σουλτάνο Αλπ Ασλάν στη μάχη του Ματζικέρτ της βυζαντινής Αρμενίας, στις 26 Αυγούστου.^{1,2} Αν και αιχμαλωτίστηκε, σύναψε συνθήκη με τους Τούρκους, απελευθερώθηκε και ενώ επέστρεφε στην Κωνσταντινούπολη εκδηλώθηκε εναντίον του πραξικόπημα από τη δυναστεία των Δουκών.³ Την 24η Οκτωβρίου του 1071 αυτοκράτορας ανακηρύχθηκε ο θετός υιός του, ο Μιχαήλ Ζ' ο Δούκας, ενώ ο Ρωμανός καθαιρέθηκε και κατευθύνθηκε στην Καππαδοκία για ανασύνταξη, με σκοπό την επανάκτηση της εξουσίας. Η

σύλληψή του από το βυζαντινό στράτευμα (μετά από δύο ηττημένες μάχες στα Άδανα και στη Δόχεια)^{3,4} τον οδήγησε στην παραίτησή του από τη διεκδίκηση του θρόνου, αφού του δόθηκαν προηγουμένως ενυπόγραφες εγγυήσεις για τη σωματική του ακεραιότητα από τον επικεφαλής του κυβερνητικού στρατεύματος Ανδρόνικο Δούκα και από τρεις μητροπολίτες: της Χαλκηδόνος, της Ηρακλείας και της Κολωνείας.^{1,5} Η συμφωνία δεν τηρήθηκε, ο Ρωμανός συνελήφθη και οδηγήθηκε στην Κωνσταντινούπολη ... *ευτελεί τω υποζυγίω...*,⁴ αφού προηγουμένως προσπάθησαν να τον δηλητηριάσουν ...*εκ πόσεως τινός φαρμάκου δηλητηρίου επιβούλως κερασθέντος αυτώ...*⁶ Η πορεία μέχρι το Κοτυάειον (τη σημερινή Κιουτάχεια) ήταν οδυνηρή για τον Ρωμανό ... *μέχρι δε του Κοτυαείου την πορείαν οδυνηρώς ποιησάμενος...*^{4,7} εξ αιτίας της αδιαθεσίας λόγω της ατυχούς προσπάθειας δηλητηρίασης από τους απεσταλμένους του αυτοκράτορα² «... και γαρ νοσηλεύόμενος ην από κοιλιακής διαθέσεως, ήτις εκ κωνείου τούτω κατασκευασθέντος παρά των ενεντίων επιγένεσθαι ελέγετο...»⁴ «... ην γαρ νοση-

ΑΡΧΕΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΙΑΤΡΙΚΗΣ 2016, 33(5):675-679
ARCHIVES OF HELLENIC MEDICINE 2016, 33(5):675-679

Ν. Σταυρακάκης

Γενικό Νοσοκομείο Ηρακλείου
«Βενιζέλιο-Πανάνειο», Ηράκλειο
Κρήτης

The penalty of blinding of the
Emperor Romanus IV Diogenes

Abstract at the end of the article

Λέξεις ευρετηρίου

Ρωμανός Διογένης
Βυζαντινή Ιατρική
Ποινή τυφλώσεως
Ματζικέρτ

Υποβλήθηκε 1.2.2016
Εγκρίθηκε 5.2.2016

λευόμενος εκ κοιλιακού εκ κωνείου προποθέντος αυτώ...»,⁷ «...κωνείου προποθέντος εξ επιβουλής επιγενομένης...».⁵ Τότε ήλθε η αυτοκρατορική διαταγή για την επιβολή της ποινής της τυφλώσεως.^{2,7} «...εκεί τοίνυν επέμφθη βασιλείος ψήφος, του φωτός στερηθείναι...»,⁶ «...του κατά τα τοιαύτα δεδυστυχηκός απόφασις, διοριζομένη τους οφθαλμούς τούτου παραυτίκα διορυγίηναι...»,⁴ «...εκκόψαι τούτω τους οφθαλμούς...»,^{3,8} «...απόφασις διοριζομένη τους οφθαλμούς τούτου διορυγίηναι...».⁵

2. ΠΗΓΕΣ ΜΕΛΕΤΗΣ

Πρωτογενή πηγή πληροφόρησης αποτέλεσαν τα έργα του βυζαντινού ιστορικού και χρονογράφου Μιχαήλ Ατταλειάτη, ο οποίος περιγράφει με τον πλέον αναλυτικό και λεπτομερή τρόπο τη σκηνή της τυφλώσεως του αυτοκράτορα και όσα προηγήθηκαν από αυτή. Χρησιμοποιήθηκε από τη σειρά της *Ελληνικής Πατρολογίας* η επιτομή Ιστοριών του Νικηφόρου Βρυέννιου και η *Χρονογραφία* του Μιχαήλ Ψελλού, αυτόπτη μάρτυρα των γεγονότων. Επίσης, το έργο *Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae* που περιέχει τις αναφορές των χρονικογράφων Ιωάννου Κενδρινού, Ιωάννη Σκυλίτζη, Μιχαήλ Γλυκά και Ιωάννη Ζωναρά, οι οποίοι εξιστορούν λεπτομερώς τα συμβάντα, καθώς και το έργο *Αλεξιάς* της Άννας Κομνηνής.

Δευτερεύουσες πηγές πληροφόρησης αποτέλεσαν οι διδακτορικές διατριβές των Οδυσσέα Λαμψίδη «Η ποινή της τυφλώσεως παρά τοις Βυζαντινοίς», του Ιωάννη Λασκαράτου «Νοσήματα βυζαντινών αυτοκρατόρων» και της Καλλιόπης Μπουρδάρα «Καθοσίωσις και Τυρρανίς κατά τους μέσους βυζαντινούς χρόνους». Ακόμη, χρησιμοποιήθηκαν η μεταπτυχιακή εργασία της Ελισάβετ Βασιλακίδου «Η βασιλεία του Ρωμανού Δ' Διογένη» και του Ιωάννη Κατσούλη «Το έγκλημα της καθοσίωσης στο Βυζάντιο», καθώς και το βιβλίο του Κυριάκου Σιμόπουλου «Βασανιστήρια και εξουσία». Για την αναψηλάφηση του νομικού πλαισίου έγινε χρήση του βιβλίου του Σπύρου Τρωιάνου «Εγκλημα και τιμωρία στο Βυζάντιο», καθώς και ο Η' και ο Θ' τόμος της Ιστορίας του Ελληνικού Έθνους.

3. ΟΙ ΠΟΙΝΕΣ ΣΤΟ ΒΥΖΑΝΤΙΝΟ ΔΙΚΑΙΟ

...Όπερ αρέσει τω βασιλεί νόμος εστί...⁹ Ο αυτοκράτορας είναι ο αποκλειστικός νομοθέτης του κράτους, ενώ ταυτόχρονα εξαιρείται των νόμων και θεσμοθετεί κανόνες δικαίου.¹ Ηθικούς φραγμούς στην απόλυτη εξουσία του αυτοκράτορα αποτελούσαν οι χριστιανικές αρχές και το κοινό αίσθημα δικαίου, επειδή το κύρος του δικαίου αποτελούσε προϋπόθεση για το κύρος της αυτοκρατορικής εξουσίας.¹⁰

Κανένας πολίτης της αυτοκρατορίας δεν είχε το δικαίωμα να επιλέξει αν θα υπακούσει ή όχι στον νόμο, ενώ η εκούσια ή η ακούσια ανυπακοή ή παράβαση ισοδυναμούσε με ιεροσυλία.¹¹ Η επιβαλλόμενη ποινή είχε πρωταρχικό σκοπό την αποκατάσταση της διαταραγμένης έννομης τάξης.¹² Οι ποινές που απαντώνται στο βυζαντινό δίκαιο και επιβάλλονταν στους παραβάτες διακρίνονταν σε κεφαλικές (έσχατες) και μη.¹³ Οι μη κεφαλικές ποινές περιελάμβαναν χρηματικό πρόστιμο ή σωματική τιμωρία. Οι κεφαλικές ποινές ή η εσχάτη τιμωρία περιελάμβαναν την ποινή του θανάτου, τον εξανδραποδισμό, τη σωματική ποινή (όπου ανήκε ο ακρωτηριασμός, ο σωματικός κολασμός και το κούρεμα), την εξορία και τον μεταλλισμό (εξορία σε μεταλλείο).^{13,14}

3.1. Η ποινή της τυφλώσεως

Η τύφλωση ανήκε στις κεφαλικές ποινές και προβλεπόταν κυρίως για εγκλήματα καθοσίωσης.¹⁵ Ως καθοσίωσις χαρακτηριζόταν οποιαδήποτε πράξη στρεφόταν κατά του αυτοκράτορα, πράξη κατά του οσίου γίνεσθαι, δηλαδή κατά του βασιλέως.¹⁴ «...γνώμη πονηρά και θρασεία κατά βασιλικής μελετήσασα οσιότητος...».¹⁶ Το σκεπτικό στηριζόταν στο ότι ο αυτοκράτορας κυβερνούσε θεία βουλήσει και θεία βουλήσει μόνο μπορούσε να ανατραπεί.^{14,15} Αν ο αυτοκράτορας δεν λειτουργούσε κατά τρόπο ικανοποιητικό, μόνο ο Θεός μπορούσε να αποφασίσει για την ανατροπή του. Κανένας από τους υπηκόους δεν μπορούσε να πράξει το οτιδήποτε εναντίον του, γιατί έτσι προσέβαλε τον εκλεκτό του Θεού. Κάθε ενάντια πράξη ισούτο με ιεροσυλία, εθεωρείτο έργο εχθρών του Θεού και της πίστης και τόσο ο Θεός όσο και ο αυτοκράτορας τιμωρούσαν ανάλογα τους κινηματίες.¹⁵ Η καθοσίωσις ως όρος είχε μεγάλη ευρύτητα και περιελάμβανε συνήθως πολιτικά εγκλήματα.¹⁶ Στους καταδικασθέντες για καθοσίωση, εκτός από την ποινή της τύφλωσης μπορούσε να επιβληθεί ακόμη και η καύση, ο ανασκολοπισμός, ο πνιγμός, ο αποκεφαλισμός, η θανάτωση με ξίφος, ο φουρκισμός, η ρίψη στα θηρία, η γλωσσοτόμηση, η χειροκοπία, η εκκοπή ενός οφθαλμού, η αποκοπή ρινός και ώτων, ο περιορισμός, η μοναχική κουρά, η εξορία, η δήμευση, η διαπόμπευση, η καύση των περιλειφθεισών τριχών, ο εγκλεισμός σε μονή, η μαστίγωση κ.λπ.¹⁴ Αν τα μέλη της αυτοκρατορικής οικογένειας ενοχοποιούνταν για καθοσίωση, τιμωρούνταν με φυλάκιση, αφαίρεση των βασιλικών συμβόλων, εγκατάσταση σε κάποιο νησί της Προποντίδας, μοναχική κουρά και τύφλωση.^{5,14,16} Η ποινή της τύφλωσης ήταν η συνηθέστερη που επιβαλλόταν για τον ένοχο του εγκλήματος της καθοσίωσης.¹⁴ Εφαρμόζονταν με αυτοκρατορική διαταγή ή συγκατάθεση, γραπτή ή προφορική.^{14,17} Αποσκοπούσε στη φυσική αδυναμία που προκαλούσε η απώλεια της όρασης στον παθόντα και έτσι

έκανε αδύνατη την οποιαδήποτε πολιτική δραστηριότητα σε επίπεδο διοίκησης και διακυβέρνησης,¹³ ενώ ο παθών αυτομάτως αποκλειόταν από τη διεκδίκηση του θρόνου και τη διοικητική ιεραρχία.¹⁸ Το εν λόγω νομικό πλαίσιο υιοθετήθηκε από το περσικό κράτος, σύμφωνα με το οποίο για να ανέλθει κάποιος στον θρόνο έπρεπε να ήταν αρτιμελής και ουδόλως ακρωτηριασμένος.^{17,18} Σε όλη τη βυζαντινή ιστορία, μία και μόνο φορά έγινε ανάληψη του θρόνου από τυφλωμένο αυτοκράτορα, και αυτός ήταν ο Ισαάκιος Β' ο Άγγελος, ο οποίος αφού εκθρονίστηκε και τυφλώθηκε το 1195 από τον αδελφό του Αλέξιο Γ' Άγγελο επανάκτησε τον θρόνο το 1203 και συμβασίλευσε με τον υιό του.¹⁹ Παρά το γεγονός ότι με τα σημερινά δεδομένα θεωρείται μια απάνθρωπη, βάρβαρη και βάνουση διά βίου τιμωρία, για το πνεύμα της εποχής εθεωρείτο ως μια επιεικής και φιλάνθρωπος ποινή «...η του γενναίου βασιλέως φιλάνθρωπία μόνη των οφθαλμών εκκοπή την τιμωρίαν ορίσατο...»,^{15,20} επειδή δεν επιβαλλόταν θάνατος.^{13,14,17} «...η τοιαύτη βάσανος κουφωτάτη των άλλων, διότι δε τους τιμωρούμενους άπρακτους εποίει...»,²¹ Η ποινή αυτή εμφανίστηκε για πρώτη φορά στο Βυζάντιο το 705 μ.Χ. και επιβλήθηκε στον Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως Καλλίνικο, ως ύποπτο στάσης, επί της βασιλείας του Ιουστινιανού Β' του Ρινότμητου (668–711) ...Καλλίνικον δε τον πατριάρχην εκτυφλώσας, εν τη Ρώμη εξόρισεν...^{13,22}

3.1.1. Τρόποι εφαρμογής της ποινής στους ενόχους. Η ποινή της τυφλώσεως εφαρμοζόταν με τρεις διαφορετικούς τρόπους στον βυζαντινό κόσμο.

- Καταστροφή ή εξόρυξη του οφθαλμικού βολβού με μηχανικά μέσα. Αυτό επιτυγχανόταν με τη χρήση μεταλλικού αιχμηρού αντικειμένου, όπως το μαχαίρι ή το σιλήτο. Σε περίπτωση που αυτό δεν ήταν διαθέσιμο, χρησιμοποιείτο οτιδήποτε αιχμηρό αντικείμενο, ακόμη και μαχαίρι κουζίνας ή πάσσαλος, περόνες ή μυτερά ξύλα.¹⁷⁻¹⁹ Η συγκεκριμένη μέθοδος αποτελούσε και τον συνηθέστερο τρόπο επιβολής της ποινής.¹⁷
- Καταστροφή των ματιών με πυρωμένο σίδηρο. Προκαλούσε κάψιμο ή απανθράκωση των ματιών με χρήση πυρωμένου σιδήρου ή κάρβουνου.¹⁷⁻¹⁹ Η εν λόγω μέθοδος τυφλώσεως ονομαζόταν πύρωσις και τα μάτια πεπρωμένα.¹⁹ Το πυρωμένο σίδηρο αποκαλείτο και μύδρος «...μύδρον τοις όμμασι...»²³ ή ηχείον¹⁸ και επρόκειτο για μια μεταλλική πλάκα την οποία ακουμπούσαν πυρακτωμένη στην κόρη του οφθαλμού και κατέστρεφαν τον οπτικό μηχανισμό.^{18,23}
- Καταστροφή των ματιών με χρήση καυτών-καυστικών υγρών. Το συνηθέστερο υγρό ήταν το ξύδι «...όξος ζέον τοις του υιού οφθαλμοίς επιχυθήναι εκέλευσαι, τοιώδε τρόπω δηλονότι τη αποστερήσει κολάσας της

όψεως...»,²⁴ ενώ αναφέρεται αόριστα και καυτό υγρό,¹⁷⁻¹⁹ πιθανότατα καυτό λάδι, πρακτική που χρησιμοποιούσαν οι Πέρσες.¹⁹ Η πλέον όμως δημοφιλής πρακτική που είχε ευρεία εφαρμογή σε όλη την αυτοκρατορία ήταν η καταστροφή ή η εξόρυξη του οφθαλμικού βολβού με μηχανικά μέσα.¹⁷

3.1.2. Πού εκτελείτο η ποινή; Η ποινή εκτελείτο είτε στην πρωτεύουσα είτε στον τόπο σύλληψης ή στον τόπο εξορίας του ενόχου. Η διαταγή για την τύφλωση δινόταν μόνο από τον αυτοκράτορα, γραπτά ή προφορικά.¹⁷ Χωρίς τη συγκατάθεσή του ήταν αδύνατη η εφαρμογή της και μόνο αυτός μπορούσε να δώσει χάρη για τη ματαιώσή της, η οποία όμως ήταν υπογεγραμμένη. Γραπτή εντολή δινόταν όταν ο αυτοκράτορας δεν ήταν παρών στην επιβολή της ή όταν η επιβολή της γινόταν μακριά από την πρωτεύουσα.¹⁷ Την ποινή της τύφλωσης αναλάμβανε να φέρει σε πέρας ένας δήμιος «...διά ταχέων εκπέμπει δημίους τους οφθαλμούς του Βρυεννίου εκκόψοντας...»,⁴ «...ο δε δήμιος επήγε τον σίδηρον...»,²³ «...άνδρας ιταμούς και θρασείς... σιδήρω τους οφθαλμούς εξελείν...»,⁸ Αν όμως η ποινή εφαρμοζόταν ξαφνικά και μακριά από την Κωνσταντινούπολη, συνήθως την όλη διαδικασία αναλάμβανε να φέρει σε πέρας άτομο έμπιστο και ικανό.¹⁷

4. Η ΤΥΦΛΩΣΗ ΤΟΥ ΡΩΜΑΝΟΥ

Καθ' οδόν προς την Κωνσταντινούπολη, στην πόλη Κοτυάειον, τη σημερινή Κιουτάχεια, και αφού προηγουμένως ο έκπτωτος αυτοκράτορας είχε αποποιηθεί των διεκδικήσεων για τον θρόνο «...αποθέσαι μεν την βασιλείαν τον Διογένην...»,⁴ είχε περιβληθεί το μοναχικό σχήμα «...και ούτω τον βίον έλκειν άχρι βιοτής απάσης τοις μοναχοίς συγκαταλεγόμενον...»,^{4,26} «...περιβληθείς το της εκουσίου νεκρώσεως σύμβολον...»,⁶ και είχαν δοθεί ενόρκως εγγυήσεις για τη σωματική του ακεραιότητα, έφθασε η διαταγή για την τύφλωσή του²⁶ «...μέχρις ούν του Κοτυαείου την οδοιπορίαν οδυνηράν ποιησάμενος...εκείσε κατεσχέθη, έως ου το ποιητέον ορισθεί επ' αυτώ καταλαμβάνει η απόφασις...»,⁷ «...μέχρι δε του Κοτυαείου την πορείαν οδυνηρώς ποιησάμενος (και γαρ νοσηλεύόμενος ην από κοιλιακής διαθέσεως, ήτις εκ κωνείου τούτω κατασκευασθέντος παρά των εναντίων επιγένεσθαι ελέγετο) κατεσχέθη παρά των αγόντων αυτόν, ως εκ βασιλέως πρόσταξις τις επιφοιτήσει το ποιητέον περί αυτού επιτάττουσα, αλλ' ήκεν ημέραις ύστερον, η πάντων αθηνεστέρα και αποφημοτέρα κατά του τα τοιαύτα δεδυστυχηκότος απόφασις, διοριζομένη τους οφθαλμούς τούτου παραυτίκα διορυγήναι...»,⁴ «...εκεί τοίνυν επέμφθη βασιλείος ψήφος, του φωτός στερηθείναι...»,⁶ Η διαταγή ήταν άμεσα εκτελέσιμη ...παραυτίκα... αν και δεν υπήρχε δήμιος να φέρει σε πέρας τη διαδικασία.

Έτσι, δόθηκε εντολή σε κάποιον Ιουδαίο που δεν γνώριζε αυτές τις διαδικασίες να τυφλώσει τον Ρωμανό «...και τινά Ιουδαίων αμαθή τα τοιαύτα των οφθαλμών αυτού διαχείρισιν επιτρέπουσι...».⁴ Τότε, κατά τη συνήθη πρακτική έριξαν στο έδαφος τον Ρωμανό σε ύπτια θέση^{17,18} «...υπτιάζει τη γη...»⁸ και του έδεσαν τα χέρια και τα πόδια «...δήσαντες αυτόν εκ τεσσάρων...»,⁴ κίνηση που εθεωρείτο απαραίτητη για να ακινητοποιηθεί το θύμα κατά τη διάρκεια του εξωμματος^{17,18}, «...όπως αν μη κινείτο τυφλούμενος...».⁸ Ο Ρωμανός ακινητοποιήθηκε επί πλέον στην περιοχή του στήθους και της κοιλιακής χώρας¹⁸ «...απηνείς άνδρες αφήρπαξαν αυτόν...»,⁷ «...ανδρών ωμηστών και απηνών αναρπασάντων αυτόν...»,⁵ «...και τω στήθει και τη κοιλία πολλούς δ' ασπίδος επιστηρίζαντες...».⁴ Τότε, ο Ιουδαίος χωρίς κανένα έλεος «...φέρουσι τον Ιουδαίον περιωδύνως άγαν και απηνώς...»,^{4,26} χρησιμοποιώντας σιδερένιο αιχμηρό αντικείμενο του έβγαλε τα μάτια¹⁸ «...σιδήρω τους οφθαλμούς αυτού εκταράττοντα...»,⁴ «...τους οφθαλμούς αυτού εξορυξάντων ανηλεώς και αφιλανθρώπως...».⁵ Η όλη διαδικασία, προφανώς λόγω της απειρίας του, επειδή ήταν «...αμαθής τα τοιαύτα...»,^{4,26} επαναλήφθηκε τρεις φορές «...τριχή τον σίδηρον τοις τοιούτου κατέβαψεν τοις όμμασιν...»,⁴ με τον Ρωμανό να βρυχάται και να κραυγάζει¹⁸ «...βρυχώμενου κάτωθεν και ταύρειον μυκωμένου...»,⁴ μέχρις ότου ορκίστηκε ότι δεν έβλεπε πλέον καθόλου¹⁷ «...έως και πληροφορίαν δι' όρκου κείμενος έθετο πάσαν την οικονομίαν εκχυθίνα και απορρεύσαι τον εαυτού οφθαλμών...».⁴ Μετά από αυτό, η εικόνα του αιματοβαμμένου και ημιθανούς Διογένη¹⁸ «...αίματι διαβρόχους έχων τους οφθαλμούς...ημιθανής έκειτο...»⁴ αποτελούσε «...θήαμα οικτρόν και ελεεινόν...»,⁴ προκαλώντας θρήνο και οίκτο σε αυτούς που τον έβλεπαν¹⁸ «...θρήνον επιφέρων τοις ορώσιν...».⁴ Αυτά συνέβησαν στις 29 Ιουνίου του 1072.²⁶

Κανένας από τους χρονικογράφους δεν αναφέρει κάποια υποτυπώδη προετοιμασία για την τύφλωση, όπως κάποια στοιχειώδη αντισηψία ή αναισθησία. Συνήθως, μετά την τύφλωση χρησιμοποιούσαν επιδέσμους για την επίδεση και την προστασία του τραύματος¹⁷ «...επικαλύμματα τοις οφθαλμοίς...», «...τα της τυφλώσεως σύμβολα...»,^{17,18,23} Η διαδικασία όμως ελάμβανε χώρα με τόση βαρβαρότητα, ώστε πολλές φορές ο θάνατος ήταν το φυσικό επακόλουθο.¹⁷ Ο Ρωμανός όμως δεν πέθανε αμέσως. Λόγω της παντελούς έλλειψης καθαριότητας των οφθαλμικών τραυμάτων που προκλήθηκαν από την εξόρυξη, προήλθε σήψη και μόλυνση των περιοφθαλμίων ιστών, η οποία πιθανότατα επεκτάθηκε ενδοκρανικά διά μέσου των ελύτρων του διαταμέντος οπτικού νεύρου.² Αυτό δικαιολογεί την έντονη δυσοσμία που ανέδυαν τα οφθαλμικά τραύματα, το οίδημα

της κεφαλής και του προσώπου «...την κεφαλήν έχων εξωδηκυίαν και τους οφθαλμούς, ώσπερ σώμα σεσηπός...»,⁷ «...ώσπερ πτώμα σεσηπός ειλκετο, τους μεν οφθαλμούς κατορωρυγμένους έχων, την δε κεφαλήν συν τοις προσώποις εξωδηκυίαν...».^{2,4,26} Η σήψη προχώρησε σε τέτοιο βαθμό, ώστε στα τραύματά του εμφανίστηκαν σκουλήκια τα οποία έπεφταν «...καντεύθεν σκωλήκων και δυσωδίας πλησθείς...»,⁷ «...και σκώληκας εκείθεν δεικνύς αποπίπτοντας...»,^{2,4,26} «...ωμότατα δε τα όμματα εκκοπέεις και μηδ' επιμελείας της δεούσης τυχών διωδήκει την κεφαλήν και αι πληγαί οι εξέζεσαν σκώληκες...»,⁶ «...σκωλήκων βρύον και δυσωδίας...».⁵ Η υπερβολική αυτή εξέλιξη αιτιολογείται και τεκμηριώνεται λόγω της πιθανής εναπόθεσης ωαρίων διαφόρων εντόμων στα ρυπαρά τραύματα (βοηθούντος του θέρους), ειδικά των μυγών *Calliphora erythrocephala* (κρεατόμυγα) και *Lucilia ceasar* (χρυσόμυγα).²

Μετά την τύφλωσή του, ο Ρωμανός, εποχούμενος σε ευτελές υποζύγιο,²⁶ «...προαχθείς ουν εν ευτελεί τω υποζυγίω...»,⁴ «...προαχθείς εν υποζυγίω...»,⁷ «...προαχθείς εν ευτελεί τω υποζυγίω...»⁵ έφθασε μέχρι την Προποντίδα. Επιβίωσε περίπου 5 εβδομάδες μετά την τύφλωσή του²⁶ «...ημέρας ολίγας επιβιούς επωδύνως...»,⁵ «...ημέρας δ' ολίγας διαλιπών επωδύνως τον βίον...»,⁴ «επωδύνως καταστρέφει τον βίον...»⁷ και πέθανε στο νησί Πρώτη της Προποντίδας.²⁶ «...Εν τη νήσω Πρώτη...»,⁵ «...εις την νήσον Πρώτη, εν η και μετά βραχύ τεθνηκώς, θάπτεται...»,²⁸ «...τη νήσω τη Πρώτη τον χουν αποθέμενος...»⁴ στις 4 Αυγούστου του 1072.^{1,26,29}

5. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Ο αυτοκράτορας Ρωμανός ο Διογένης πέθανε αφού πρώτα τυφλώθηκε με ανηλεή και απάνθρωπο τρόπο για να τιμωρηθεί και να εξουδετερωθεί από το πολιτικό σύστημα ως επίβουλος του θρόνου. Όλοι οι χρονικογράφοι περιγράφουν την επιβολή της ποινής και τις επιπτώσεις που είχε αυτή στην υγεία του έκπτωτου αυτοκράτορα. Δεν αναφέρεται εφαρμογή κάποιου είδους τοπικής αναλγησίας πριν από τον εξωμματος, αν και αναφέρονται αναλγητικές οφθαλμικές παρεμβάσεις,³⁰ όπως το ακεσώδυνον φάρμακον.¹⁷ Επίσης, πουθενά δεν αναφέρεται επίδεση των οφθαλμικών τραυμάτων μετά την εξόρυξη, ούτε εφαρμογή κάποιας μορφής αλοιφής ή καταπλάσματος για την περιποίησή τους. Αποτέλεσμα της παντελούς έλλειψης ιατρικής αγωγής ήταν η σήψη και η επιμόλυνσή τους, η δημιουργία οιδήματος της κεφαλής και του προσώπου, καθώς και εμφάνιση σκουληκιών στις οφθαλμικές κόγχες. Ο θάνατός του επήλθε 5 εβδομάδες περίπου μετά την τύφλωσή του, στο νησί Πρώτη της Προποντίδας, όπου και ετάφη.

ABSTRACT

The penalty of blinding of the Emperor Romanus IV Diogenes

N. STAVRAKAKIS

"Venizelio-Pananion" General Hospital, Heraklion, Crete, Greece

Archives of Hellenic Medicine 2016, 33(5):675–679

The fallen Byzantine Emperor Romanus IV Diogenes was cruelly blinded on the 29th June 1072. This was a penalty to punish him and was designed to deter him from any possible ambition of retaking the throne. Any mutilation would disqualify an individual from taking the throne since an Emperor had to be unblemished. The penalty of blinding was recognized as capital punishment, similar to the various punishments by death. Subject to the Emperor's mercy, the death penalty could be replaced by blinding, which resulted in complete loss of vision and was considered to be a lifelong punishment. Blinding was a recognized penalty for political rivals and for the crime of "high treason" (*kathosiosis*). All people who were not cleared of conspiracy or who contested the power of the Emperor had to be punished. Blinding was accomplished by gouging out the eyes, often using a hot poker or by pouring a boiling substance, such as vinegar, on them. Despite receiving assurances of his personal safety, Diogenes was blinded on the order of the new Emperor in Kotyasion (Kioutahya) by a Jew, who, due to inexperience, needed three attempts to perform the task, using a sharp metal object. Without medical assistance, the wound became infected and Diogenes soon developed periocular tissue sepsis with head and facial edema and worms falling out of his ocular injuries. Five weeks later he died on Prote Island in the Sea of Marmara, on the 4th August 1072.

Key words: Blinding penalty, Byzantine medicine, Matzikert, Romanos Diogenis

Βιβλιογραφία

1. ΣΥΛΛΟΓΙΚΟ ΕΡΓΟ. *Ιστορία του ελληνικού έθνους*. Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα, 1980, Η:143–145, Θ:343
2. ΛΑΣΚΑΡΑΤΟΣ Ι. Νοσήματα Βυζαντινών αυτοκρατόρων. Διδακτορική διατριβή. Ιόνιο Πανεπιστήμιο, Κέρκυρα, 1990:406–412
3. ΒΡΥΕΝΝΙΟΣ Ν. Ιστορία. Στο: Migne JP (Επιμ.) *Ελληνική Πατρολογία (Patrologia Graeca)*. Fratres-Migne, Παρίσι, 1889:127, 76–90
4. ΑΤΤΑΛΙΟΤΑΕ ΜΙΧΑΗΛΙΣ. *Historia. Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae*. Bekker, Bonn, 1853:173–180
5. ΣΚΥΛΙΤΖΗΣ Ι. Ιστορία. Στο: Migne JP (Επιμ.) *Ελληνική Πατρολογία (Patrologia Graeca)*. Fratres-Migne, Παρίσι, 1889:122, 435
6. ΖΩΝΑΡΑΣ Ι. *Corpus scriptorum historiae Byzantinae*. Bekker, Bonn, 1853:III, 379, 706
7. ΓΛΥΚΑΣ Μ. *Corpus scriptorum historiae Byzantinae*. Bekker, Bonn, 1853:612–613
8. ΨΕΛΛΟΣ Μ. Χρονογραφία. Στο: Migne JP (Επιμ.) *Ελληνική Πατρολογία (Patrologia Graeca)*. Κέντρο Πατερικών Εκδόσεων, Αθήνα, 2000:122, 7–42
9. ΚΕΚΑΥΜΕΝΟΣ. *Στρατηγικόν*. Εκδόσεις Κανάκη, Αθήνα, 1996:262
10. ΚΑΡΑΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ Ι. *Το βυζαντινό κράτος*. Εκδόσεις Βάνιας, Αθήνα, 1983:2, 26
11. ΒΕΣΚ ΗΓ. *Η βυζαντινή χιλιετία*. Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης (ΜΙΕΤ), Αθήνα, 1990:109
12. ΠΕΝΝΑ Β. Ελληνική ιστορία Β΄, Βυζάντιο και Ελληνισμός. Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, Πάτρα, 1999:2, 98
13. ΤΡΩΙΑΝΟΣ ΝΣ. *Έγκλημα και τιμωρία στο Βυζάντιο*. Ίδρυμα Γουλιανδρή-Χορν, Αθήνα, 1997:13–65
14. ΜΠΟΥΡΔΑΡΑ Κ. Καθοσώσεις και Τυρρανίες κατά τους μέσους βυζαντινούς χρόνους. Διδακτορική διατριβή. Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Αθήνα, 1981:134
15. ΚΑΤΣΟΥΛΗΣ Ι. Το έγκλημα της καθοσίωσης στο Βυζάντιο. Μεταπτυχιακή εργασία. Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη, 2011
16. PSELLI M. *Scripta minora magnam partem adhuc inedita*. Kurtz-Drexl, Milano, 1936, I:286–289
17. ΛΑΜΨΙΔΗΣ Ο. Η ποινή της τυφλώσεως παρά τοις Βυζαντινοίς. Διδακτορική διατριβή. Πανεπιστήμιο Αθηνών, Αθήνα, 1949
18. ΣΙΜΟΠΟΥΛΟΣ Κ. *Βασανιστήρια και εξουσία*. Εκδόσεις Πιρόγα, Αθήνα, 2003
19. LASCARATOS J, MARKETOS S. The penalty of blinding during Byzantine times. Medical remarks. *Doc Ophthalmol* 1992, 81:133–144
20. THEOPHANES CONTINUATUS. Bekker, Bonnae, 1837:263–15
21. PSELLOS M. *Chronographie*. Renauld I (ed), Paris, 1967
22. ΚΕΝΔΡΗΝΟΣ Γ. Σύνοψις ιστοριών. Στο: Migne JP (Επιμ.) *Ελληνική Πατρολογία (Patrologia Graeca)*. Κέντρο Πατερικών Εκδόσεων, Αθήνα, 2000:122, 1–781
23. ΚΟΜΝΗΝΗ Α. *Αλεξιάς*. Εκδόσεις Άγρα, Αθήνα, 2005
24. ΠΑΠΙΣΤΙΚΟΙ ΕΛΕΓΧΟΙ. Τανταλίδης, Κωνσταντινούπολη, 1950:129
25. ΠΡΟΚΟΠΙΟΣ. *Υπέρ των πολέμων*. Λόγος Α:33, 5–10
26. ΒΑΣΙΛΑΚΙΔΟΥ Ε. *Η βασιλεία του Ρωμανού Δ΄ Διογένη (1068–1071)*. Πρωτεύουσα μεταπτυχιακή εργασία. Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη, 2009:150–153
27. GRABAR A, MANOUSSAKAS M. *L'illustration du manuscrit de Skylitzès de la Bibliothèque nationale de Madrid*. Ελληνικό Ινστιτούτο Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Σπουδών, Βενετία, 1979
28. ΑΝΩΝΥΜΟΥ. Σύνοψις χρονική. Στο: Σάθας ΚΝ (Επιμ.) *Μεσαιωνική βιβλιοθήκη*. Εκδόσεις Πελεκάνος, Αθήνα, 2014:Ζ, 168
29. ΧΡΙΣΤΟΦΙΛΟΠΟΥΛΟΥ Α. *Βυζαντινή Ιστορία*. Εκδόσεις Βάνιας, Θεσσαλονίκη, 1997:246–249
30. ΕΥΤΥΧΙΑΔΗΣ Α. *Εισαγωγή εις την Βυζαντινήν θεραπευτικήν*. Εκδόσεις Παρισιάνος, Αθήνα, 1983

Corresponding author:

N. Stavrakakis, P.O. Box 621, GR-715 00 Kokkini Hani, Heraklion, Crete, Greece
e-mail: nstavrakakis@hotmail.com